

UTOPISM ȘI CONTEXT ISTORIC. ÎN JURUL UNUI EPISTOLAR

Florea Ioncioaia

Iași

Introducere

După mai bine de șase ani de absență, la începutul lui aprilie 1834, tânărul Theodor Diamant se întoarce în patrie. Nu va fi o simplă revenire la baștină. Fuseseră șase ani de peregrinări nu doar geografice sau culturale¹. De fapt, era un peregrin absolut. Alături de anii de studii în străinătate, acestea îl transformaseră fundamental.

După cum se vede imediat, schimbarea se produsese începând cu identitatea personală. Plecase ca *Theodoros Mehtupciu Diamantides*, bursier al Fundației Dositei Filitis, o instituție care-i sprijinea pe tinerii greci din Principate pentru a studia în străinătate, îndeosebi în lumea germană. La München, unde stătuse doi ani, fusese acceptat la cunoscuta școală militară de aici, *Kadetenkorps*, cu obligația de a deveni ofițer în armata patriei sale culturale, Grecia. Dar, în mod cu totul de neînțeles, în februarie 1830, renunța deopotrivă la promisiunea unei cariere militare, cât și la aceea a reîntoarcerii în patria strămoșilor săi, pentru a merge la Paris, unde va rămâne patru ani. Vor fi anii decisivi ai biografiei sale, pe cât de obscure și săraci în referințe biografice, pe atât de spectaculoși în opțiunile și achizițiile intelectuale ale tânărului peregrin.

Opțiunea bruscă și radicală de a părăsi cariera militară de ofițer ca și anii parizieni rămân așadar încărcăți de mister. Este vorba de un simplu impuls juvenil al unui studios incapabil de a rezista fascinației Orașului-Lumină? Era el în căutarea unui proiect, ca răspuns la sentimentul de întârziere istorică resimțit dramatic în lumea Principatelor în epocă², eventual, a unei credințe noi?

---

¹ Acesta reprezintă o versiune românească, revizuită substanțial, a studiului *Les promesses de l'Harmonie: disciples et traces du fouriérisme en Roumanie*, I, în „Cahiers Charles FOURIER”, Besançon, n° 17, décembre 2006, p. 7-24.

² O primă tematizare și probabil cea mai expresivă a acestuia în epocă o găsim în lucrarea clasică a lui Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele...*, Buda, 1826.

Pe de altă parte, din multe puncte de vedere, societatea Principatelor se afla atunci într-un moment de cotitură. Adoptarea mimetică a modelului occidental în varianta sa luministă (raționalitate în acțiunea publică, credința în progres și apelul la binefacerile educației ca mijloc de civilizare/disciplinare pe verticală a societății) ca răspuns la sentimentul handicapului istoric pare deja o cale nu doar înceată, ci mai ales lipsită de un orizont clar: nu mobilizează suficient conștiințele active, nu se oferă ca un principiu de coeziune îndeajuns de puternic. Pe scurt, nu pare să aibă suflul unei veritabile credințe, al unui ethos plenar.

Astfel că, părăsind Bavaria și cariera militară în favoarea Parisului, Theodor Diamant căuta poate acest suflu. Pare a-l găsi destul de repede. Mai întâi în noua religie seculară saint-simoniană, apoi în umanitarismul fourierist, cele două curente ori mai bine spus, mișcări ideologico-intelectuale dominante în Parisul post-revoluționar, de la începutul anilor treizeci ai secolului XIX. De fapt, este vorba de mișcări mai mult decât de curente, care aveau aureola nu numai a noutății radicale, dar mai ales pe aceea a unor soluții în spiritul ideii de progres și fraternitate universală. În plus, acestea au calitatea rară în epocă de a oferi un mediu securitar (integrarea directă în comunitățile de „credincioși”, care apăruseră deja în acei ani!), un amănunt decisiv pentru un străin lipsit de resurse în marele oraș.

Fapt este că, la Paris, existența sa ia destul de repede un curs decisiv. Astfel că, în 1834, atunci când revine în țară este un om pe de-a-ntregul convertit. Mai mult, el este convins că ideile lui Fourier, *proiectul societar*, în general, reprezintă o binecuvântare pentru Principate. De aici încolo, până la moartea sa prematură, în 1841, nu va înceta să caute adepți și sponsori pentru noua sa credință, dar mai ales să spere: în epoca sa, Diamant este principiul-speranței înseși!

Prin urmare, fie și pentru că preferase Muntenia în locul Greciei, întoarcerea lui Diamant, are o miză psihologică și culturală semnificativă. Receptarea acestei experiențe ca și a ideilor *societare* s-a făcut în Principate pe mai multe registre și nivele. Greu de distins, adesea. Din punct de vedere academic, tema a făcut obiectul mai multor studii și lecturi, adesea legate de contextul ideologic și cultural. Fără a lua în seamă abordările accidentale, se pot distinge patru momente mai semnificative în evoluția acestei istoriografii, care traduce deopotrivă mutații ale contextului ideologic, cultural, intelectual etc., parte a fenomenului de receptare și de analiză a receptării aproape în aceeași măsură.

Cu excepția unor articole răzlețe în presa socialistă, surprinzător de puține, de altfel³, de la începutul secolului XX, literatura istorică asupra lui Diamant și a receptării fourierismului la noi s-a dezvoltat mai ales după război. Inițial, Diamant și fourierismul românesc au atras atenția istoricilor literari, în momentul în care modelul comparatist era la apogeu, ca subiect al eforturilor de a reconstitui istoria

---

³ După cum remarcă Gheorghe Zane, „câteva texte alese de Fourier au fost traduse încă din 1901 de P. Mușoiu în „Revista ideilor”, București, 1901-1904; *Corespondența T. Diamant-Ch. Fourier*, în vol. G. Zane, *Studii*, ediție îngrijită de Elena G. Zane, Studiu introductiv de Costin Murgescu, București, Edit. Eminescu, 1980, p. 71 infra, nota 34.

raporturilor intelectuale franco-române. Astfel, printre aceștia, Dimitrie Popovici a fost exemplul cel mai bun. Acesta ne-a lăsat o remarcabilă reconstituire a rolului fourierismului în fertilizarea imaginarului literar al romanticilor noștri⁴.

Oarecum în același timp, economistul și gânditorul social Gromoslav Mladenatz, își publica primele rezultate ale cercetărilor asupra avatarurilor ideilor *societare* în Principate în deceniul IV al secolului XIX. Teoretician și propagandist al *cooperatismului* la noi, el căuta să întemeieze istoric și cultural aceste idei. Foarte important de semnalat este faptul că Mladenatz este primul român care explorează *arhivele societare* de la *Ecole Normale Supérieure* din Paris, unde el descoperă, pare-se, o scrisoare a lui Diamant către Fourier. Este evident că Mladenatz posedă un excelent orizont teoretic, fapt care i-a permis să se relaționeze critic față de cunoscutul episod de la Scăieni, de exemplu. Din păcate, el și-a publicat cea mai mare parte a investigațiilor în plin stalinism, în momentul în care Diamant și fourierismul românesc recuperate de propaganda regimului comunist, în registrul cunoscut: pe de o parte ca simple expresii ale căutărilor, fatalmente imature, ale premarxismului românesc, iar pe de alta impus peste noapte ca *economist și socialist* predecesor al socialiștilor marxiști de mai apoi⁵.

Cel mai documentat demers aparține cercetătorilor I. Cojocaru și Z. Ornea, care au consacrat o solidă monografie așa-numitului *Falanster de la Scăieni*. Aici, demersul analitic este însoțit de o culegere de documente cu privire la biografia lui Diamant și episodul de la Scăieni⁶. Din păcate, lucrarea este debitoare contextului în care a apărut, dogmei oficiale care-și anexase momentul propriei epopei eroice. Din acest motiv, tezele sale principale sunt fatalmente determinate ideologic⁷. Mai rău, ele au fost preluate de propaganda de stat, devenind veritabile dogme ideologice.

Aceasta a blocat de altminteri pentru mai mulți ani orice nouă cercetare critică. În același timp, a provocat și un efect pervers, respectiv, demonizarea fourierismului și a experiențelor asociate acestuia. De altfel, de acum încolo interesul destul de slab oricum pentru acest subiect, indiferent de amploarea sau felul în care s-a manifestat, a urmărit îndeosebi decredibilizarea experienței respective, ca parte a unui efort de a delegitima regimul comunist. Efort implicit subversiv.

⁴ A se vedea mai ales „*Santa Cetate*”. *Între utopie și poezie*, București, 1935, p. 5-39.

⁵ *Gândirea cooperatistă în România*, t. I, București, 1933, p. 19-44; *Întâiul fourierist român: Teodor Mehtupciu-Diamant* „Probleme economice”, oct. 1956, p. 93-109; apoi *Introducere la Teodor Diamant, Scrieri economice*, București, 1958. Vezi de asemenea din aceeași epocă și alte contribuții: N. Iorga, *Saint-simonieni și fourieriști*, „Neamul românesc”, XXVIII, 1933, nr. 95, 3 mai; I. Stănculescu-Mehedinți, *Fourier, doctrinar al socialismului universal și al cooperației integrale*, București, 1944.

⁶ *Falansterul de la Scăieni*, București, 1966.

⁷ A se vedea de exemplu o abordare recentă deși nerevizuită, în franceză, la Dan Berindei, *Le Phalanstère de Scăieni en Valachie*, „Cahiers Charles Fourier”, n° 2, décembre 1991, p. 69-80.

Astfel că nu este deloc o surpriză că în anii care au urmat, interesul cu privire la fourierismul românesc va semnifica un gest contra ideologiei oficiale. Mai întâi, un remarcabil istoric al economiei convertit la istoria ideilor, Gheorghe Zane, emitea dubii cu privire la rolul activ al lui Diamant în episodul de la Scăieni, paralel cu o încercare de a pune într-o perspectivă istorică nouă destinul fourierismului în Principatele dunărene la mijlocul secolului XIX. Este drept că demersul său trece relativ neobservat într-un context cultural puțin disponibil pentru o asemenea discuție⁸.

Apoi, în anii 1980, Sorin Antohi reia investigațiile din perspectiva unei sociologii istorice a ideilor și repune deschis în discuție interpretarea simplificatoare a episodului Scăieni, care-l prezenta drept o experiență comunistă *avant la lettre*⁹. În același timp, el încearcă să integreze acest moment în contextul evoluției generale a gândirii utopice, ca o formă de utopie experimentală. Este drept că interesul său este mai mult de ordin „utopologic” decât propriu-zis istoriografic.

În ciuda acestor „*mésaventures*” ideologice, care l-au transformat într-un subiect blestemat, artificial sau supra-interpretat, produs al propagandei de stat comuniste, fourierismul românesc apare bine documentat istoric. În același timp, în ciuda existenței unor cercetări serioase și bine configurate teoretic, acestea au fost puțin integrate fluxului istoriografic principal. De asemenea, au rămas în continuare numeroase aspecte neclarificate sau tratate sumar.

Sub unghi factual, nu știm mai nimic despre anii parizieni ai lui Diamant și nici măcar despre ultimii ani petrecuți în patria sa la întoarcere, dar mai ales despre relația lui Diamant cu Fourier și mișcarea generată de ideile acestuia. Sub unghi conceptual și metodologic vedem că, de fapt, nici experiența lui Diamant, nici episodul de la Scăieni nu sunt veritabil integrate în istoria mișcării fourieriste. Apoi, cum judecăm istoric această experiență? Din perspectiva eșecului catastrofic al socialismului real? Ca o tentativă utopiană? Ca o formă de patologie a gândirii?

Discuția este însă vastă și nu poate face obiectul acestui demers, în ciuda unui vizibil deficit în ce privește metodologia studiilor asupra imaginarului intelectual din prima jumătate a secolului XIX, mai cu seamă¹⁰. Demersul de față își propune mai întâi să reconstituie dosarul integral al experienței lui Diamant, atât ca narațiune biografică, cât și ca miză culturală, respectiv, ca problemă a receptării

---

⁸ *Saint-simonism și fourierism în România*, în vol. G. Zane: *Studii*, București, 1980, p. 61-81; *Correspondența T. Diamant - Ch. Fourier*, *ibidem*, p. 82-94.

⁹ *La originile utopismului românesc: mentalități și evenimente*, în *Civitas Imaginalis, Istorie și utopie în cultura română*, Bucharest, 1994, p. 18-63 ; cf., de asemenea, pentru o excelentă inițiere teoretică: S. Antohi, *Utopica. Studii asupra imaginarului social*, ediția a II-a revăzută, Cluj, Idea Design&Print, 2005, *passim*.

¹⁰ Pentru o discuție cu caracter metodologic, se pot vedea pe lângă lucrările lui Sorin Antohi amintite deja: Maurice Agulhon, *Préface*, în 1848. *Les utopismes sociaux, Utopie et action à la veille des journées de Février*, Paris, 1981, p. 9 *sqq.*; Michelle Riot-Sarcey, *Le réel de l'utopie; Essai sur le politique au XIXe siècle*, Paris, Albin Michel, 1998, p. 7-26 și *passim*;

ideologice. În al doilea rând, voi încerca să reconfigurez orizontul intelectual și ideologic al fenomenului de adopție a ideilor fourieriene în lumea românească. Pe scurt, plecând de la corespondența lui Diamant cu Fourier, îmi propun să proiectez rolul lui Diamant deopotrivă în cadrul mișcării fourieriste, cât și al evoluției imaginarului politic din Principate.

Anii de ucenicie

Tânărul Diamant sosește la Paris după numai doi ani de sejur la München, foarte probabil la începutul lunii martie 1830, după ce, pe 25 februarie, prin rescript regal i se acordase „concediu” de la Școala de cadeți din capitala Bavariei¹¹. Fusese o ruptură bruscă și oarecum inexplicabilă de mediul münchenez¹². Aici obținuse o diplomă de absolvire a școlii, care îi va permite mai târziu să practice ingineria hotarnică în Țara Românească, dar nu și gradul de locotenent. Acesta i se refuza, probabil, din cauza faptului că nu fusese de acord să meargă în Grecia pentru a sluji ca ofițer. Iar plecarea lui intempestivă a fost foarte probabil socotită de către conducerea școlii ca un abandon al cauzei grecești. Se pare că admiterea sa la *Kadetenkorps* se făcuse cu titlu excepțional, în urma a unei derogări din partea regelui Bavariei, Ludwig I, cunoscut filoelen, ca o contribuție la cauza emancipării Greciei¹³.

Știm că Diamant ajunge la Paris în martie 1830, dar nu și care a fost impulsul care l-a împins să refuze o carieră de ofițer în Grecia, patria sa culturală, pentru a merge la Paris. S-a emis ipoteza că decizia de a părăsi Münchenul s-ar fi datorat încheierii mandatului său de preceptor al fiilor lui Dinicu Golescu, care de altfel vor părăsi și ei capitala Bavariei în scurt timp¹⁴. Este neclar dacă Th. Diamant a

¹¹ Grigore Ploieșteanu, *Theodor Diamant în mărturii străine*, „Vatra”, 9, 1977, p. 15.

¹² Anii münchenezi sunt destul de bine documentați, grație mai ales publicării unor mărturii din arhiva „Friedrich Tiersch” de la Bayerische Staatsbibliothek; Cf. Ploieșteanu, *op. cit.*; Marin Bucur, *Studentii români la München*, „Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași, /1997, p. 335-344; I. Cojocaru, *Goleștii și Theodor Diamant elevi la München*, „Manuscriptum”, III, 3/1972, p. 141-146; cf. de asemenea, Arhivele Naționale, Direcția Generală, Fond Microfilme RFG, pach. VI, 1-16, și pach. X.

¹³ Supoziția se bazează pe o practică din epocă a mediilor filoelene și grecești implicate în mișcarea de refondare a statului grec din primele decenii ale secolului XIX; cf. pentru o reconstituire a filoelenismului münchenez, din timpul lui Ludwig I, ca și pentru rolul lui Friedrich Tiersch, K. Kotsowilis, *Die griechischen Studenten Münchens unter König Ludwig I. von 1826 bis 1844. Wiedergang und späteres Wirken beim Wiederaufbau Griechenlands*, în vol. *Südost-Forschungen*, Bd. 52, 1993, München, p. 133 sqq; în ce privește fundația Filittis și rolul său în susținerea studiilor în Occident ale tinerilor de limbă greacă, cf. I.C. Filitti, *Așezământul cultural al mitropolitului Dositei Filitti de la înființare până astăzi, 1827-1910*, București, 1911, p. 100 și anexa nr. 1.

¹⁴ Familia lui Diamant nu era boierească, dar tatăl său (Iamandache Mehtupciu Diamant/Diamandachi), făcuse totuși ceva avere (era proprietar al unei moșii în județul Gorj și al unei vii în Buzău), dar se pare că era mort în acel moment, iar moșiile erau administrate de niște epitropi, care-i mai trimiteau fiului său din când în când unele sume de bani; Teodor se născuse probabil în 1810 și a murit la 13 aug. 1841, fără urmași; Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 44 sq. Gh. Zane, *Corespondența T. Diamant - Ch. Fourier*, în vol. G. Zane, *Studii*, Ediție îngrijită de Elena G. Zane, Studiu introductiv de Costin Murgescu, București, Edit. Eminescu, 1980, p. 86 infra.

fost cu adevărat măcar un timp preceptor al fiilor lui Dinicu Golescu, după cum susțin I. Cojocaru și Z. Ornea în monografia lor¹⁵, fie numai și din cauza vârstei sale: avea probabil în jur de 18 ani în 1828! Teza a fost preluată de la Ion Ghica (care scria însă din memorie după cincizeci de ani de la evenimentele!), dar din documentele aflate în Arhiva Tiersch nu pare a reieși limpede acest lucru; mai curând ar fi vorba de un grup de studiu, aflat sub tutela lui Friedrich Tiersch, cum observă Gr. Ploieșteanu, în care Diamant pare să fi jucat un rol proeminent, de tutore, în virtutea vârstei (era cu doi sau trei ani mai mare decât ceilalți!), dar mai ales a calităților sale intelectuale remarcabile. Este posibil, firește, ca Dinicu Golescu, după cum se știe extrem de atent în ce privește educația celor patru fii ai săi, să-i fi cerut lui Diamant să joace un rol anume în cadrul coloniei greco-muntene de la München, după cum îi ceruse și lui Tiersch¹⁶.

Tot Ion Ghica mai spune că această plecare se datora înrăutățirii condițiilor de aici (mai cu seamă pentru că studenții greco-români „începuseră a trăi rău cu studenții germani și făceau pe toată ziua gălcevuri și dueluri”), dar și faptului că Diamant spera ca la Paris să afle ajutor material de la numeroasa colonie de tineri români aflați în acel moment la Paris (de fapt, nu erau prea mulți, abia după 1832-34, numărul lor va începe să crească spectaculos!), pentru a-și continua studiile¹⁷. Nu este de neignorat, firește, magia pe care o reprezenta Parisul în mediile intelectuale ale epocii, după cum probabil că a contat foarte mult stăpânirea excelentă a francezei. Poate fi la fel de posibil este ca aceasta să fie mai mult o dovadă a spiritului fantast al tânărului Diamant.

Despre cei peste patru ani pe care Theodor Diamant i-a trăit în Franța, respectiv, între martie 1830 și aprilie 1834, informațiile de care dispunem sunt cu mult mai precare. Ce va fi făcut el la Paris în toți acești ani? Studii? Ucenicie politică sau intelectuală? Cum anume s-a întreținut în cei patru ani, în absența aproape a oricăror resurse din țară? A fost membru în vreo lojă sau sectă pariziană, numeroase și active, în siajul revoluției din 1830, cum se și sugerează în unele mărturii, este drept tardive? Din păcate, după cum vom vedea, avem puține certitudini.

Intenția de a-și continua studiile a fost probabil principalul motiv al sosirii sale în capitala Franței sau oricum cel mai plauzibil. Un apropiat al său din acei ani, medicul și omul politic Nicolae Krețulescu, susține că urmasa studii de medicină¹⁸. Într-o scrisoare din 24 martie 1833 către fratele său aflat la București, Teodor Diamant îl anunță că și-ar fi încheiat studiile („ayant fini les études que j'avais commencées”), fără a preciza totuși care au fost acestea¹⁹. Pentru moment cel puțin, nu avem niciun fel de informație care să certifice cariera sa de student, fie și ca *auditor liber*.

¹⁵ Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 45 sq.

¹⁶ Vezi, mai sus, nota 12.

¹⁷ Ion Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, în *Opere*, I, ediție critică de Ion Roman, București, ESPLA, 1967, p. 286 sq.

¹⁸ Krețulescu, *op. cit.*, p. 50.

¹⁹ Cf. Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 348.

Potrivit propriei prezentări, făcută este drept la persoana a III-a, într-o *Înștiințare*, cu scopuri publicitare, apărută în ediția din 25 mai 1836 a „Curierului românesc”, ar fi urmat, la Paris, timp de „patru ani”, cursuri, care-i asiguraseră („după ce s-au cercetat diplomele ce are din Europa”) permisiunea autorităților de a profesa ca inginer hotarnic. În cererea sa către domnie (din 19 februarie 1835) se spunea că posedă numai diploma de la „școala de ostășie” din München. Astfel, arăta el, după ce absolvise „învățăturile din școala din Sf. Sava /.../ m-am dus în Europa ca să ascult științe ce aici nu se preda. La München, în doi ani, am trecut un curs de ostășie în școala militară rigală, de unde mi s-a dat diploma alăturată. La Universitatea de la Paris, în patru ani, m-am îndeletnicit mai cu deosebire la agronomie și la iconomia politică au soțială.”²⁰

Desigur, mai cu seamă invocarea preocupărilor sale privind „iconomia politică au soțială» pare surprinzătoare în acest context. Aceasta avea probabil scopul de a disimula absența unor diplome și, mai cu seamă, de a oferi o explicație pentru cei patru ani petrecuți la Paris. Nici arhivele universitare și nici măcar cele polițienești (foarte atente cu studenții și străinii încă de pe vremea Revoluției și îndeosebi cu membrii unor grupări vizibile, cum au fost atât saint-simoniienii, cât și fourierienii) nu-l înregistrează. Este drept că se știe că ambele categorii de arhive au suferit pierderi semnificative în ce privește fondurile din anii '30 mai ales. Puținele sale scrisori din acești ani, care ni s-au păstrat, ca și încă, mai puținele evocări, oricum infidele, ale unor contemporani ca Ion Ghica²¹ sau N. Krețulescu²², sunt, din motive diferite, nu foarte edificatoare. Trebuie spus că nu avem corespondența sa primită.

Avem în schimb câteva informații despre cercurile pe care le frecventa, mai cu seamă, în ultima parte a episodului parizian. Acestea nu sunt însă nici grupurile de tineri greci prezenți la Paris în acei ani în număr constant, nici cercurile unor compatrioți din Muntenia, care studiau la Paris tot atunci, și se pare nici cercurile studențești pariziene. Este foarte probabil că, lipsit de mijloace, tânărul Diamant, în foarte scurt timp, a renunțat la studiile universitare sistematice. Astfel, după unele afirmații, o vreme el s-ar fi numărat printre saint-simoniieni și ar fi luat chiar parte la experiența de la Ménilmontant condusă de Père Enfantin, deși această pistă este greu de susținut documentar²³.

²⁰ *Ibidem*, p. 359.

²¹ A se vedea narațiunea *Teodor Diamant*, în I. Ghica, *Opere*, I, p. 281-294; fragmentul rămas inedit *O confesiune a lui Teodor Diamant*, din *Opere*, IV, ediție de Ion Roman, București, Minerva, 1985, p. 159-161.

²² *Amintiri istorice*, București, 1940, p. 50 sqq.

²³ Afirmația aparține lui I. Ghica, *Opere*, I, p. 288; Dimitrie Popovici, ca și alți cercetători au contestat-o, mai cu seamă datorită numeroaselor detalii prezentate eronat, cf. *Santa cetate*, p. 14 sq.; alții (Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 48 sq) par însă mai înclinați să accepte un scurt stagiul saint-simonian al lui Diamant, care de altfel nu pare atât de imposibil, psihologic vorbind, mai cu seamă dacă se ia în discuție mențiunea dintr-o mai veche lucrare consacrată mișcării saint-simoniene (H. R. d'Allemagne, *Les saint-simoniens, 1827-1837*, p. 118), care amintește printre membrii coloniei de la Ménilmontant pe un anume *Diament*; faptul însă că aici el apare ca având gradul al doilea în ierarhia coloniei (*propagandiste*) la nici un an de la inițiere, ca și absența sa de pe listele membrilor din iunie 1831 au pus sub semnul îndoielii aceste afirmații.

Cert este că în 1833 îl găsim bine instalat în rândurile fourierienilor, introdus se pare de însuși Victor Considérant, care era „profetul”, veritabilul conducător al fourierismului parizian²⁴. Conversiunea pare să se fi produs repede și total. Broșura sa din aprilie 1833, *Aux amis de la liberté, de la justice et de l'ordre sur un moyen de faire cesser le débat entre ceux qui ont et ceux qui n'ont pas sans prendre à ceux qui ont*, îl atestă ca pe un veritabil integrist al „sistemului societar”. Aici, Diamant combate saint-simonismul ca un inițiat cu vechi state de serviciu în mișcarea „societară”. Ține se pare conferințe publice în locuința sa pariziană de pe Rue des Mathurins-Saint Jacques și face propagandă în stradă²⁵. Din broșură înțelegem că ar fi luat parte la experiența de la Condé-sur-Vegres, pe care ar fi părăsit-o însă imediat, nemulțumit de neconcordanța absolută a acesteia cu ideile lui Fourier. De altfel, el îi critică nu numai pe saint-simonieni, dar și pe fourierienii care au fondat colonia și pe care îi acuză de a nu fi respectat literal preceptele Maestrului. Găsim aici puține idei personale, dar o prezentare succintă și clară a fourierismului. Probabil marginalizat de grupul Considérant, el se legitimează astfel ca un fourierian veritabil.

Cum se poate explica această adeziune care ne poate părea astăzi cel puțin curioasă, mai cu seamă dacă ne gândim la caracterul profund bizar și greu digerabil al lui de către un spirit rațional precum Fourier și „sistemul” său? Am evocat deja o serie de precondiții culturale și biografice care l-au putut proiecta spre aceste „doctrine” deopotrivă sisteme de idei, optimiste și aparent legitime moral, dar și mișcări sau chiar secte, care ofereau într-o primă instanță o sociabilitate intensă și mai ales securitară.

Memorialiștii i-au evocat natura sa extrem de sociabilă și entuziastă. Era remarcabil dotat intelectual și excelent vorbitor, dar și un fantast²⁶. Trebuie adăugate la acestea originea sa ne-nobiliară, care-i reducea posibilitățile de contacte, lipsa de resurse, nevoia de societate, foarte puternică în mediile tinerilor aflați la studii în străinătate, căutarea unei scheme intelectuale de abordare a lumii, ca și desigur pasiunea pentru științe, respectiv, pentru construcții abstracte, fixe și care să se autovalideze prin precizia raționamentelor²⁷. Să nu uităm de altfel că atât

---

²⁴ Ghica, *op. cit.*, p. 286; această mărturie este oarecum contrazisă de o altă, neutilizată de cercetători: un bruion aflat în fondurile Ion Ghica la BAR și publicate în anii '80 abia, care conține o confesiune a lui Diamant, fără nicio indicație însă în ce privește anul și mai ales dacă notița este contemporană ori a fost redactată din memorie; pare-se că ea a fost folosită pentru cunoscuta narațiune memorialistică, *Teodor Diamant*, cf. supra; aici Diamant ar mărturisi că fusese introdus la Fourier de „prietenu” lui „Mauricie”, probabil același cu arhitectul Maurice, fost saint-simonian el însuși; textul se află în *Opere*, IV, p 159-161.

²⁵ Ghica, *op. cit.*, p.286 sq.

²⁶ Potrivit lui Krețulescu, până și Fourier i-ar fi reproșat excesul de imaginație!; *op. cit.*, p. 51.

²⁷ Din broșura amintită vedem că argumentația superiorității modelului societar decurge din „l'invincible rigueur et l'immense portée de cette déduction logique”; broșura este publicată atât de Mladenatz, în ediția de *Scriseri economice*, pe care i-a închinat-o (vezi supra!), cât și în Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 386 sqq.

saint-simonismul (mai ales), cât și fourierismul au prosperat printre „intelectualii tehnici”, absolvenții deja cunoscutelor în epocă Ecole Polytechnique, Ecole des Mines et Chaussées²⁸ etc. În aceste medii mediile pariziene, Diamant a putut găsi răspunsuri la întrebările generației sale și poate ale lumii din care provenea, excitația noutății, un spațiu de sociabilitate și probabil suport material.

Un apostol fourierian în Principate: prima scrisoare

Fapt este că la întoarcerea sa în țară, petrecută probabil la finele lui mai sau începutul lui iunie 1834, Diamant se arată a fi un adept militant al „mișcării societare”. Mai mult decât atât, el se prezintă drept purtătorul unui mesaj civilizator. Deja, încă de la Paris, într-o scrisoare către fratele său aflat în București, în care își anunța sosirea, tânărul discipol vestea că va aduce în Principate „quelque chose de neuf dont ils seront enchantés : la solution d'un problème social qu'on croit insoluble, même en France”²⁹.

De altfel, abia sosit la București, încearcă imediat să găsească prozești și mai ales suporteri. Pentru moment, pare chiar să aibă succes. Elita Valahiei se arată deschisă, dar nu știm dacă este vorba de condescendență, de respectul obligatoriu acordat în epocă oricărei persoane care studiasse la Paris ori de un interes real pentru proiectele sale³⁰.

Este publicat imediat de Ion Heliade Rădulescu cu texte de propagandă societară, în „Curierul românesc”, singura publicație a țării, și, la un moment dat spera chiar în sprijinul domnului, Alexandru Ghica. De altfel, s-a și speculat că întoarcerea sa în Muntenia anulului 1834 ar trebui pusă în relație cu recenta urcare pe tron a lui Alexandru Ghica³¹. Este un succes relativ. Probabil că Diamant însuși știa aceasta, căci în articolele sale din „Curierul” este destul de prudent, poate chiar abil, exploatând mai ales temele la modă atunci, cele privind educația și agricultura. În trei articole succesive, din iunie 1834, vorbește de „sistema cea nouă”, care promite tuturor posibilitatea unui loc de muncă, muncă ușoară și plăcută, câștig general și o nouă formă de redistribuire a câștigurilor, face elogiul tehnologiei agricole avansate, ca și al asociației³².

Pe cât de deschis și sociabil, Diamant pare pe atât de puțin interesat de disputele politice și de așteptările ideologice ale societății bucureștene sau ale

²⁸ Nu avem lucrări recente asupra celor două fenomene, deși literatura probleme este destul de bogată în abordări „secvențiale”; printre cele clasice:

²⁹ Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 348.

³⁰ N. Krețulescu crede că mai curând boierii erau exclusiv interesați de competențele sale tehnice și încercau să-l lecuiască de fourierism ca de un fel de maladie mentală sau de un viciu grav; *op. cit.*, p. 50; cf. și Ghica, *Opere*, I, p. 288; Idem, *Opere*, IV, p. 159 sqq.

³¹ Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 51.

³² „Curierul Românesc”, VI, 1834, nr. 17/7 iun., p. 31-32; „Curierul Românesc”, VI, 1834, nr. 18, 10 iun.; „Curierul românesc” nr. 21, 21 iun., p. 43-44; textul acestora este reprodus la Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 399-404. Comentarii pertinente la: Zane, *op. cit.*, p. 83 sqq.

Principatelor în general. Îi cunoaștem, din corespondență mai ales, mai multe nume de prieteni sau „discipoli”. Ion Ghica spune chiar că pe la 1835-1836 ar fi fost membru al unei loji francmasonice bucureștene³³, iar Gheorghe Zane că s-ar fi apropiat de Ion Câmpineanu³⁴, dar nu oferă referințe clare, bizuindu-se probabil pe o informație a lui Ghica³⁵. Dar nu-l vedem implicat în nici un fel de organizație sau acțiune de opoziție oarecare. Din acest punct de vedere, aproape că putem spune că se comportă ca un soldat în misiune.

Îndeplinea el oare un mandat „societar” în Principate, după cum ar sugera o „confesiune” a sa: „...*am pornit în țară, nu ca român, ci ca apostol al lui Fourier, ca să organizez pe compatrioții mei în serii...*”. Este adevărat că această confesiune pare a fi apocrifă sau oricum imprecisă³⁶. Totuși, ea ne obligă la a insista mai mult asupra raporturilor dintre Diamant și mișcarea societară, ca și asupra veritabilelor sale proiecte în Muntenia.

Din păcate, nu ne-au rămas prea multe mărturii care să documenteze acest subiect. Nu se cunoaște niciun fel de scrisoare sau altă formă de corespondență între Diamant și Victor Considérant sau alți membri ai mișcării societare. Relația sa cu aceștia n-a fost se pare niciodată foarte bună³⁷. În schimb, relația cu Fourier a fost mereu apropiată. Ne-o spun atât Ghica, cât și N. Krețulescu. Ni s-a păstrat din fericire o parte a corespondenței dintre cei doi, respectiv, cea trimisă de Diamant. Este vorba de două scrisori aflate astăzi în fondul *Fourier/Considérant* de la Arhivele Naționale din Paris. Vag cunoscută și aproape deloc utilizată până acum, aceasta devine un document semnificativ al relației dintre Diamant și Fourier, ca și a contextului în care Diamant și-a propovăduit credința.

După cum se știe, întreaga corespondență primită a lui Diamant s-a pierdut, la fel manuscritele sale. Iar dintre scrisorile trimise, s-au păstrat doar o parte a celor trimise în țară, precum și cele către fostul său protector de la München, Friedrich Tiersch. Se știe că Diamant a menținut păstrat până la moartea lui Fourier, petrecută în 1837, strânse legături cu acesta. Abia întors la București, Diamant îi trimitea lui Fourier „o scrisoare de introducere” pentru N. Krețulescu în iunie 1834³⁸. Iar când I. Ghica merge la Paris, în iunie 1835, Diamant îi trimite din nou o scrisoare lui Fourier, după cum rezultă din scrisoarea lui către Ghica, care s-a

---

³³ „Nu sunt la îndoială că [Teodor Diamant – n.n.] era inițiat în societățile francmasonice, judecând după intimitatea sa cu doctorul Tavernier, venerabilul lojei din București, din care făceau parte cei mai luminați din tinerii noștri de pe atunci, Grigorie Alexandrescu, Iancu Voinescu și alții”. I. Ghica, *Opere*, I, p. 287.

³⁴ *Ibidem*, p. 86 sq.

³⁵ Cf. *O confesiune...*, în *Opere*, IV, p. 160.

³⁶ *Ibidem*, p. 159.

³⁷ Ca dovadă, în cele 13 cartoane ale arhivelor societare aflate încă la École Normale Supérieure din Paris nu s-a găsit nicio referire la Diamant, nici la o investigație prin sondaj, nici la o privire generală asupra inventarului.

³⁸ Krețulescu, *op. cit.*, p. 51.

păstrat în fondurile Academiei Române³⁹. De asemenea, se pare că, la rândul său, Fourier a fost interesat în mod particular de țările periferice din Estul Europei, cărora voia să le încredințeze privilegiul punerii în aplicare a ideilor sale⁴⁰.

Abia în 1958, Grigore Mladenatz editează, în facsimil, o scrisoare din 24 iunie 1834 către Charles Fourier în ediția sa consacrată „scrierilor economice” ale lui Diamant⁴¹. Aceasta se afla, după spusele editorului, în fondurile așa-numitelor „Arhive societare” ale Centrului de documentare socială de la Ecole Normale Supérieure din Paris⁴². Despre cea de a doua sesiune, din 3/15 iunie 1836, s-a aflat abia câteva decenii mai târziu, fiind semnalată lui Gh. Zane de istoricul Marcel Emérit și aflată acum în fondurile mișcării societare de la Arhivele Naționale din Paris, alături de o parte a corespondenței și actelor mișcării societare pariziene, unde se află și astăzi⁴³. Din păcate, aceasta a rămas ca și necunoscută istoriografiei noastre, în ciuda evidentei sale importanțe istorice⁴⁴. Nu ne interesează aici circumstanțele în care cele două scrisori au ajuns în fondurile Arhivelor Naționale. Probabil, faptul este legat de cunoscutele acțiuni ale armatei germane care a ocupat Parisul în timpul ultimului război mondial, când aceasta a confiscat arhivele multor organizații considerate neconforme cu proiectul nazist, îndeosebi ale organizațiilor francmasonice!

Cele două scrisori au o unitate evidentă de conținut, mai cu seamă pentru că ne introduc în intimitatea relației dintre Fourier și Diamant, dar mai ales pentru că ne oferă date esențiale despre experiența sa ca misionar fourierist la Dunărea de Jos a lui Diamant, inclusiv cu privire la ideile și stările psihologice ale acestuia.

Așadar, prima scrisoare datează din 24 iunie 1834. Din text, vedem că este mult mai mult decât o *simplă* scrisoare de „introducere”. Folosindu-se de

³⁹ Aici Fourier îi cerea scuze lui Ghica pentru că nu fusese acasă atunci când acesta îl vizitase și îl ruga ca la înapoierea în țară să-i facă serviciul de a-i remite o carte lui Diamant. Se pare, după cum vom vedea mai jos, că până la urmă cartea a fost trimisă prin poșta regulată; cf. textul epistolei la, Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 228.

⁴⁰ I. Ghica reproduce un comentariu al lui Fourier în acest sens, care evident trebuie luat cu mare precauție: „Je ne compte pas sur les Français pour la réalisation de mon système; ils sont comme les Italiens, les Espagnols et les Allemands, trop enfoncés dans la civilisation, mais je compte sur l'Orient et surtout sur les Russes qui sont très enclins au communisme, comme tous les peuples Slaves”. I. Ghica, *Opere* I, p. 288 sq.

⁴¹ Scrisoarea a fost reprodusă în versiune integrală abia un deceniu mai apoi de I. Cojocaru și Z. Ornea, pe baza acestui facsimil, *op. cit.*, p. 212 sqq.

⁴² Mladenatz, *op. cit.*, p. 44, infra.

⁴³ Archives Nationales de Paris, Fonds Fourier et V. Considérant, 10 AS 25, dossier no. 3, Fourier. Lettres reçues et documents postérieurs à 1830, doc. nr. 1 și 2.

⁴⁴ Scrisoarea din 3/15 iunie 1836 a fost publicată de Zane în traducere românească (*O scrisoare inedită a lui T. Diamant către Fourier*, „Contemporanul”, 1972, nr. 8, febr. 18) și în franceză, în „Memoria oeconomică”, București, 1972, caiet nr. XXIII, p. 7-18. De observat că niciuna dintre aceste publicații nu este de istorie propriu-zisă. Zane este singurul de altfel care face comentarii asupra acestora, în limitele permise de regimul politic totalitar de atunci; cf. „Corespondența T. Diamant-Ch. Fourier”, p. 82-89. De altfel, nici măcar comentariile lui Zane nu par să fi pătruns în *main stream*-ul istoriografic!

intermedierea lui N. Krețulescu, Diamant îi adresează un obișnuit salut de discipol, recomandându-l în același timp pe intermediar ca fiind un sincer admirator al „procedeului societar”. Relativ scurtă, aceasta pare mai mult un mesaj protocolar, un gest de curtoazie sau chiar de supunere față de Magistru, prin care discipolul își anunță misiunea⁴⁵. Prin urmare, înainte de orice, bunul discipol se arată îngrijorat de absența de peste trei luni a știrilor despre persoana Maestrului. Sănătatea acestuia și dorința „*qu'une première phalange s'organise le plutôt possible*” fiind cele două preocupări principale ale sale. Ar vrea să știe apoi cum funcționează colonia societară de la Condé-sur-Vegres, mai ales dacă statul francez s-a hotărât să sprijine proiectul.

În ce-l privea, deși, abia sosit de numai câteva săptămâni, era din cale afară de optimist. Prozelitismul său în propagarea ideilor „societare” dăduse rezultate excepționale :

„*Trois terrains cultivés, dont chacun este bon pour une colonie et sur lesquels il y a déjà quelques bâtimens pour un premier essaim de colons sont offerts par leurs propriétaires qui sont devenus des partisans zélés du procédé sociétaire et admirent Votre génie. Plusieurs autres boyards, médecins, professeurs offrent de l'argent*”.

Are deci speranțe mari. Mai cu seamă pentru că așteaptă ajutor din partea domnitorului însuși, care abia fusese investit:

„*J'aurais formé une société d'actionnaires, mais je crois prudent d'attendre le retour de notre digne Prince, pour le faire souscrire le premier; il est allé à Constantinople pour y recevoir son investiture selon l'habitude du pays*”.

Îl invita deci pe Fourier în Muntenia, pentru a vedea cu ochii lui „miracolul”. Avea apoi de făcut o cerere concretă în ajutorul acțiunii sale. Este vorba de problema construcției clădirii falansterului. Este adevărat că existau în Muntenia arhitecți destul de buni. Dar planul urma a fi făcut de el însuși. De aceea, dorea acum de la Fourier ca să-i trimită de urgență un plan detaliat, întrucât, din păcate uitase să-i ceară unul pe când se afla încă la Paris :

„*des renseignemens sur quelques détails: par exemple le nombre, les dimensions des seristères, chambres, dortoirs, salles à manger, cuisines etc...*”.

Costul planului urma a-i fi achitat lui Fourier din partea sa de prietenul său Nicolae Krețulescu. Îi cere acest plan, deoarece avea credința fermă că va începe înființarea falansterului chiar anul acesta, căci poseda „des matériaux”. Îi trimite alături un „un plan détaillé” al intențiilor sale, pentru care-i cere binecuvântarea.

Ceea ce este evident aici, alături de frenezia apostolatului, pare a fi preocuparea lui Diamant de a rămâne în interiorul „sectei” fourieriene. Scrisoarea este plină de un optimism senin. Vedem mai ales că „misiunea” sa era auto-instituită, iar obediența sa față de fourierism trebuie înțeleasă ca un gest de

⁴⁵ Archives Nationales, *Fonds Fourier et Victor Considérant*, 10 AS 25, dossier n° 3, *Fourier. Lettres reçues et documents postérieurs à 1830* ; a fost publicată în extenso de Cojocaru și Ornea în volumul citat.

atașament față de Maestru și nicidecum față de o formă de apartenență la o organizație oarecare.

Discipolul solitar: a doua scrisoare

Abia sosit la București și având destule probleme materiale, Diamant se arăta plin de entuziasm în ce privește planurile sale de a „coloniza” lumea Principatelor cu ideile lui Fourier. În acel moment, primăvara anului 1834, proiectului său de a fonda „o colonie societară” în Principate nu-i lipsea decât timpul. Unii dintre biografiai săi, de au crezut altfel că lipsa de informații din anii următori s-ar datora intensității cu care Diamant fusese confiscat de punerea în aplicare a acestor idei, respectiv, de întreprinderea de la Scăieni.

De altfel, deși nu existau dovezi certe că Diamant participase la experimentul de la Scăieni, faptul este considerat încă drept un dat indiscutabil. Era de altfel greu de imaginat un asemenea proiect fără participarea lui Diamant. În plus, se putea presupune pe cale deductivă că „falansterul” de pe moșia Bălăcenilor fusese ideea lui Diamant, cum o arată și prima piesă a corespondenței sale cu Fourier. Prin urmare, au fost puține voci sceptice în raport cu această teză devenit deja dogmă. În plus lipsea dovada materială.

Cea de-a doua scrisoare a lui Diamant către Fourier ridică un dubiu asupra acestei teze. Scrisoarea⁴⁶, datată 3/15 iunie 1836, ca și necunoscută până acum cercetători și oricum aproape complet neutilizată⁴⁷, aruncă o lumină nouă asupra acestor ani. Nu întâmplător, relația cu Emanuel Bălăceanu se află în centrul acestui mesaj. Documentul surprinde de asemenea foarte exact refluxul interesului pentru ideile sale.

Scrisoarea a fost trimisă din București, Podu Mogoșoaiei, numărul 601. Amănuntul poate fi important, căci ne arată că, în plină încercare de constituire a unui falanster la Scăieni, Diamant locuia în București. De această dată, el, nu se mai adresează cu *Monsieur*, ci folosește o formulă mai apropiată de condiția sa de discipol (*Très honorable Maître*), semn firește al unei situații schimbate. Apare aici un Diamant depresiv, la limita unei crize de nervi : discipolul se confruntă cu proba realului!

Mesajul epistolar este răspunsul la o scrisoare al lui Fourier din 24 octombrie 1835, care, din păcate nu s-a păstrat. Întârzierea de peste opt luni este motivată de Diamant prin faptul că primise epistola abia la începutul lunii precedente, odată cu o carte a Maestrului, întârziere datorată probabil cenzurii, fie austriece, fie muntene, fie ambelor. Această întârziere era însă compensată, arată mai departe

⁴⁶ Archives Nationales de Paris, *loc. cit.*, doc. n. 2

⁴⁷ Aceasta desigur și din rațiuni ideologice, întrucât atunci când a fost descoperită contravenea flagrant tezei oficiale; cf. și supra, nota 43.

Diamant, de conținutul celor două texte. Fervoarea bunului discipol este astfel reafirmată aici prin sacralizarea mesajului Maestrului:

„Je l'ai lu deux fois, j'y ai trouvé de choses excellentes; il est impossible de mieux démontrer la nécessité de faire plutôt l'essai de l'industrie combiné.”

Astfel, *Textul* trebuie să devină de urgență realitate. Acestei traiectorii naturale nu-i stătea în cale decât hazardul, și anume faptul că „bunul discipol” nu se afla alături de Magistru. Căci, dacă s-ar fi aflat la Paris, ar fi înmânat el însuși textul Regelui, întrucât cei din jurul acestuia îl invidiază pe Fourier și sunt geloși pe imensa glorie care-l așteaptă. Diamant îl imploră, prin urmare, în numele întregii umanități, să facă ceva pentru ca Regele să citească principalele sale lucrări, îndeosebi *Le nouveau monde industriel et sociétaire ou invention du procédé d'industrie attrayante et naturelle distribuée en série passionnée*, pe care Diamant o considera lucrarea cea mai importantă a sistemului conceput de Fourier.

Firește însă că pasajul cel mai interesant al scrisorii se referă la situația propriilor proiecte. Se pare că în scrisoarea sa anterioară, care nu a ajuns până la noi, Fourier îl sfătuisese de asemenea, pe Diamant să demareze „încercarea” sa („de faire l'essai”, în text), respectiv, de a fonda o colonie societară, „sur 300 enfans”, de la 3 la 13 ani, băieți și fete, care să fie formați în spiritul proiectului societar și care apoi să reprezinte o demonstrație vie a avantajelor acestuia. Ar fi fost vorba deci de o colonie cu un dublu caracter pedagogic: pe de o parte, un model pentru „*les vrais essais*”, respectiv, o demonstrație asupra avantajelor sistemului societar, iar, pe de alta, o instituție pentru formarea de cadre pentru gestiunea și difuzarea modelului societar în viitor. Astfel, se prevedea a se forma un mecanism bine încheșat și bine echilibrat din 140 de familii, care să fie compus din cel puțin 700 de persoane de toate vârstele.

În spiritul acestor sugestii, la rândul său, Diamant propune constituirea unui fel de pensionat, ca matrice și model normativ al viitoarei „civilizații societare”, după modelul școlii politehnice pariziene. El își reasigură Magistrul că va urma „à la lettre” indicațiile sale, întrucât (prețioasă distincție!) vede el însuși că aceasta este calea cea mai economică. Problema este însă că terenul proprietarului, de care-i amintise lui Fourier în scrisoarea anterioară (necunoscută!), este prea departe de București, ceea ce-l face inconvenabil „pour un essai sur ces enfans”, căci părinții nu-și vor lăsa copiii atât de departe de casă.

În plus, nu numai părinții sunt greu de convins. În discuție ar fi mai ales cooperarea cu partenerul său local. Acesta refuzase deja să investească două mii de ducați pentru a închiria „*un grand et beau jardin*” aproape de București, cu casă, teren suficient etc., în vederea preparativelor necesare unei „încercări”. Bănuiala sa este că omul nu dorește să pună în aplicare proiectul decât pe terenul propriu. De fapt, prin aceasta, este de părere Diamant, el nu ar dori decât ca onoarea de fondator să-i fie rezervată lui singur :

„... il ne pense qu'à sa gloire et point à faire sortir l'humanité de la misère où elle se trouve.”

În același timp, îl suspectează pe partenerul său că nu are de fapt fondurile necesare pentru un asemenea proiect, deși susține mereu că le va găsi. Dar căutarea sa durează deja de un an. De fapt, tot ceea ce dispune din belșug acesta sunt datoriile numeroase și imposibilitatea oricărui credit. Mai mult, de fapt el trece în patria sa drept *un iacobin* și are o proastă reputație. De aceea, ca un adevărat păzitor al integrității „sistemului industriei combinate și pacifice”, amenințat cu discreditarea și pentru a nu pierde timpul, Diamant îl somase să aleagă: ori acceptă sfaturile Magistrului, ori nu va mai putea conta pe cooperarea sa.

Este vorba oare aici de o ceartă între discipoli, pentru posesiunea unui obiect simbolic: ortodoxia unei credințe dar mai ales protecția și recunoașterea Maestrului? Această ipoteză pare destul de plauzibilă. Oricum, problema este serioasă. Se pare că partenerul său intenționa chiar să meargă la Paris pentru a-l întâlni pe Fourier și a-l angaja să vină el însuși în țară, mergând chiar până la a promite din nou că își va dona întreaga avere în beneficiul acestor idei.

Diamant îi scrie de fapt lui Fourier, pentru a-l preveni. Individul este paranoic și nesigur. Nu numai că îl acuza că ar vrea să-i răpească onoarea de fondator al primului falanster, ambiție oarbă care-l face să nu accepte nicio colaborare din partea altora, deși mijloacele sale nu-i permit să facă ceva, are nenumărate datorii și niciun fel de credit și trece în țara sa drept un nebun și „un fourbe” (mișel, escroc!). Prin urmare, Diamant se declară mulțumit de a-l fi văzut în adevărata sa postură înainte de a se fi angajat într-o întreprindere împreună. La sfârșitul acestui portret negru îi oferă și numele colaboratorului: Emanuel Bălăceanu, fost sublocotenent în miliție, de unde tocmai fusese dat afară. Este un nume care interesează în mod special, fiind vorba de personajul principal al cunoscutului episod de la Scăieni.

Totuși, Diamant nu vrea să lase impresia că ar renunța la proiectele sale, după cum n-ar vrea să se înțeleagă că sfaturile Maestrului său i-ar fi fost inutile. Mai mult, când totul va fi gata, spera și el că Fourier nu-i va refuza invitația de a veni în Muntenia, pe cheltuiala sa. Până atunci însă ar vrea să știe dacă n-ar putea face o bună demonstrație a „procedului societar” numai cu 140 de familii de robi, desigur, țigani, aflați destui în Muntenia. Cu alte cuvinte, ar vrea să știe dacă nu cumva „Profetul” îi acordă o dispensă de la litera textului sacru. Este doar o anticipare a proiectului pe care-l va prezenta câțiva ani mai apoi în Moldova.

În fine, discipolul ar mai vrea să afle de la Fourier dacă s-a întâlnit cu un bogat boier valah numit Barbu Știrbei, care se află de aproape un an la Paris și pe care Diamant îl îndemnase să încerce a-l cunoaște pe Maestru. Pe lângă că este foarte bogat, precizează Diamant, este unul dintre cei mai instruiți boieri din țară. În țară, se arătase interesat de sistemul societar, dar dorea ca înainte de a întreprinde ceva să discute cu Fourier. Cere să fie anunțat dacă întâlnirea a avut loc. Scrisoarea urma să-i fie remisă de Eugen Predescu, tânăr compatriot care venea la studii la Paris, rudă de a sa, pe care Diamant îl recomandă Magistrului său ca pe „un jeune homme de coeur”. Răspunsul lui Fourier, dacă el a existat, nu ne este cunoscut.

Scrisoarea exprimă o tensiune uneori insuportabilă, pe care trebuie probabil să o punem pe seama conflictului cu Bălăceanu, dar poate și pe seama răcirii interesului pentru ideile promovate de el în Muntenia. Era desigur un reflux dureros pentru cineva atât de intim implicat în acest proiect. În acest context trebuie înțeleasă și evocarea surprinzătoare a lui Barbu Știrbey. Este greu de spus dacă acesta, un mare boier, educat, francofon, viitor domn, era cu adevărat interesat de ideile fourieriene. Deși faptul n-ar fi cu totul imposibil, este mai probabil că prin aceasta Diamant voia să arate lui Fourier că elanul inițial nu se epuizase și mai ales că avea o net mai semnificativă credibilitate ca apostol fourierian în Principate decât noul său competitor, Bălăceanu.

De observat aici, de asemenea, interesul lui Diamant pentru țigani și pentru copii ca posibili actori ai experimentului fourierian. Aceasta presupune o evidentă mutație în strategia lui Diamant și, desigur, a lui Fourier, după cum arată limitele „prozelitismului” lui Diamant în Principate. Diamant pare a fi tot mai convins că ideile sale nu se mai pot experimenta asupra societății structurate. Pentru el, țiganii și copiii reprezintă o umanitate infinit mai disponibilă, fie pentru că unii nu au nimic de pierdut, fie pentru că ceilalți nu pot opune rezistență.

Este adevărat că interesul lui Diamant pentru educație este constant, de la venirea sa în Principate; mai cu seamă în articolul său din 10/24 iunie 1834, din „Curierul românesc”, educația apare ca mijloc de luptă contra superstiției și ca instrument de acțiune publică; aceasta asigură unui stat nu numai formarea de buni cetățeni, ci, mai ales, formarea de cetățeni productivi. De asemenea, interesul pentru educație era desigur o manieră de a pune în evidență dimensiunea civilizatoare a proiectului societar: pe de o parte acesta în sine era o formă de civilizare, implicit de educare socială, iar pe de alta el este convins de similaritatea dintre scopurile educației și cele ale proiectului societar. Ambele își propun să-l facă pe om fericit prin transformarea conștiinței sale, respectiv, moderarea necesităților și raționalizarea comportamentului.

Aici însă, pe urmele lui Fourier, el rupe cu această viziune *slabă* asupra educației în linia vulgatei luministe din epocă, instrumentalizând educația în cadrul tentativei de a institui ordinea societară. Astfel, educația apare nu numai ca un mijloc de inculcare a ideilor fourieriene, dar mai ales de convertire a acestora în practici sociale, în mod de viață. Regăsim aici rolul ideii de experiment, în sensul de demonstrație în scop educativ, pentru fourierieni o „revoluție fără revoluție”, după expresia lui Gh. Zane⁴⁸: comunitatea educativă devine astfel o prefigurare a comunității falansteriene.

În fine, epistola ne introduce în miezul unei relații umane și intelectuale, aceea dintre Diamant și Fourier, dintre Maestru și discipol, Profet și credincios. Vedem aici teama lui Diamant de a nu ieși din normă, de a nu-și pierde referințele.

---

⁴⁸ Zane, *op. cit.*, p. 82. Aceasta pentru că, după cum observă el, „comuna societară era o micro-societate; ordinea viitoare în miniatură”.

Dar, în același timp, avem o relație intens personalizată între Fourier și Diamant: afectivă, personală, fără nicio referință la mișcarea societară în general (cu excepția celei la arhitectul Mauritse)⁴⁹. Pare de altfel că moartea lui Fourier, petrecută în 1837, va consacra ruptura definitivă a lui Diamant de mișcarea societară.

În același timp, interesul principal al scrisorii rezidă mai cu seamă în caracterul său de sursă-cheie în ce privește rolul lui Diamant în cadrul experienței de la Scăieni. Astfel, aceasta certifică suficient de explicit ruptura dintre Diamant și Bălăceanu, în plină încercare a celui din urmă de a fonda un falanster la Scăieni. Devine aproape o certitudine faptul că Teodor Diamant n-a participat în mod direct la gestiunea Falansterului de pe moșia lui Manolache (Emanoil) Bălăceanu.

Ultimii ani

De fapt, „Societatea agronomică și manufacturieră”, cum s-a numit *falansterul* de la Scăieni, nu va fi doar un eșec în sine. Pentru Diamant, pe lângă faptul că aceasta a însemnat răcirea relației cu Emanoil Bălăceanu, cel de care se legaseră speranțele sale în prima scrisoare către Fourier⁵⁰, ea va duce și la declinul prestigiului de care se bucura în societatea bucureșteană și, implicit, la cvasi-izolarea sa în anii următori. Ceea ce trebuie pus nu numai pe seama eșecului experimentului de la Scăieni, probabil puțin semnificativ în epocă, cât mai ales pe seama schimbării agendei ideologice, în contextul scandalului „articolului adițional”, de la proiecte umanitarist-universaliste către teme propriu-zis politice și tot mai clar identitare. Acest nou ethos politic este activist, politizat, uneori subversiv și în raport cu el experimentalismul fourierian, raționalist și abstract, apare fie naiv, fie ineficace.

Nu mai știm aproape nimic despre Diamant, până la moartea sa prematură, în august 1841, la doar 32 de ani. Ca și alți memorialiști, Ion Ghica sugerează că ar fi fost închis câteva luni în urma episodului Scăieni la mănăstirea Snagov, fapt printre neatestat documentar⁵¹. De fapt, este vorba de un mit în toată puterea cuvântului. În același timp, se pare că „Diamant et le fourierisme” rămâne încă un subiect de discuție în viața publică bucureșteană, în octombrie 1838, mai cu seamă în mediile de tineri⁵².

⁴⁹ De altfel, Ion Ghica vorbește și el de simpatia lui Fourier față de discipolul său valah, *op. cit.*, p. 282 sq.

⁵⁰ O ruptură relativă căci, în lunile imediat următoare, Diamant va fi unul dintre cei cinci martori la încheierea unei diate de către Bălăceanu!; doc. din 8 nov. 1836; cf. Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 434.

⁵¹ Ghica, *op. cit.*, p. 289; cf. pentru o discuție asupra acestui subiect, studiul meu, *Les promesses de l'Harmonie: disciples et traces du fouriérisme en Roumanie* (seconde partie), „Cahiers Charles Fourier”, n° 18, décembre 2007, p. 79-90!

⁵² Cf. scrisoarea lui A.G. Golescu către I. Ghica din octombrie 1838, în C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834-1849*, București, 1967, p. 210.

După unele surse, în acești ani face mai mult călătorii în Moldova, fiind în bune relații cu marele boier Costachi Conachi⁵³. Își mutase el interesul către Moldova, principatul vecin? Foarte probabil. Cert este că în mai 1841 va remite un memoriu Consiliului Administrativ al țării în vederea fondării aici a unei colonii industrial-agricole, pe o moșie luată în arendă, cu „200 până la 300 familii de țigani ai statului”, ca un prim exemplu pentru o serie de colonii identice în toată Moldova pentru toate categoriile de marginali⁵⁴. Aceștia ar putea găsi în aceste colonii „... un travail productif, agréable et varié d’après le goût et la vocation de chaque individu”. Capitala Moldovei urma să fie complet „débarrassée de ces malheureux qui par leur encombrement et leur misère la rendent sale, malpropre, inhabitable pour les classes riches”.

În ciuda învelișului său, este vorba fără niciun dubiu de un proiect în genealogie fourieristă. Este drept că, din precauție, el proclamă ca model coloniile agricole din Țările de Jos, ca și cele ale regimului Franca din Paraguay⁵⁵. Știm de altfel că se pricepea să utilizeze cu maximă abilitate limbajul incantatoriu al luminismului românesc. Regăsim aici nu numai interesul său pentru țigani, ca ținte mute ale experimentului utopian, dar și limbajul luminist-civilizator din publicistica sa munteană. În același timp, ideea de ferme-model sau de colonii agricole era destul de frecventată în imaginarul timpului. O vor relua Ion Ionescu de la Brad și chiar Ion Ghica⁵⁶.

Chiar dacă nu mai este vorba de un falanster propriu-zis, proiectul moldovenesc a fost caracterizat în general ca având un spirit fourierist⁵⁷. De fapt, pare a fi destul de inovator în raport cu falansterul, chiar dacă aici conceptul de colonie este central. În tot cazul, era prima dată când se discută o problemă socială (aceea a marginalității) ca problemă socială și nu ca una morală sau religioasă.

Rezultatul acestui memoriu poate fi bănuț. Diamant moare la scurt timp, după cum se știe, probabil de tuberculoză. Odată cu el, fourierismul își încheie cariera lui ca model de experiment istoric în Principate. Istoria nu se încheie însă aici, căci va rămâne fourierismul pur, ca sursă de inspirație ideologică sau poetică.

⁵³ N. Krețulescu, *op. cit.* p. 51; N. Krețulescu vorbește în acest context chiar și de un proiect eșuat de căsătorie cu o bogată ieșeană.

⁵⁴ *Mémoire sur un moyen de faire cesser la vie vagabonde et immorale des bohémiens de l’Etat, de les établir facilement sur des terres de l’Etat, des monastères et des boyards; d’améliorer radicalement leur état moral et matériel et de les rendre très utiles au pays et aux propriétaires sur les terres desquels ils s’établiraient.* Textul acestui memoriu a fost prima dată publicat de N. Cartoian, *Un proiect de falanster în Moldova la 1841*, în „Convorbiri literare”, 1919, nr. 11; a fost reprodus apoi de Mladenatz în T. Diamant, *Scieri economice*, p. 107 sqq.; cf. de asemenea Cojocaru-Ornea, *op. cit.*, p. 404 sqq.

⁵⁵ Pentru comentarii, cf. Sorin Antohi, *La originile...*, p. 54 sqq.; Zane, *Correspondența...*, p. 94 sq.

⁵⁶ Cf. Ion Ghica, *Correspondență cu N. Bălcescu*, în *Opere*, IV, p. 658.

⁵⁷ Zane, *op. cit.*, p. 94.

Concluzii

Am încercat în demersul de față să reconstitui pe de o parte contextul biografic, intelectual și istoric al adoptării fourierismului în Principate, iar pe de alta să analizez rolul în acest proces al principalului „agent” al ideilor „societare” în spațiul românesc, Teodor Diamant. Am beneficiat pentru aceasta de suportul unor date noi din arhivele germane și franceze, îndeosebi de corespondența dintre Diamant și mentorul său, Charles Fourier. De asemenea, am beneficiat și de contextul ideologic și politic nou, care mi-a permis o totală libertate de interpretare a unor documente deja cunoscute, dar aflate, după război, „sub pecetea” dogmei ideologice.

Acest demers nu și-a propus deci să se prezinte ca o discuție generală asupra receptării fourierismului în Principate. După cum am văzut, „aventura” fourierismului românesc și figura lui Diamant au fost tratate în maniere diferite de către istoricii care s-au ocupat de acest subiect. În mod ironic, perspectiva indusă de Karl Marx asupra fourierismului încă din anii '40 ai secolului XIX a rămas cheia de lectură dominantă, chiar și atunci când demersurile au fost vizibil anti-marxiste. Aceasta reconstruiește destinul fourierismului fie ca o versiune de socialism naiv, eșuată înainte de orice fel de probă a realului, fie ca o prefigurare a socialismului totalitar dezvoltat în descendența ideilor marxiste. Prin urmare, fourierienii nu putea fi decât figuri cel mult exotice, dacă nu chiar aflate la limita patologiei intelectuale. De aici o anumită imposibilitate a empatiei care răzbate din analizele critice asupra acestora. În același timp, atunci când unghiul critic a fost abandonat, Teodor Diamant, mai cu seamă, se transformă în vestitorul, fie încă imatur, al noii ordini, respectiv, statul proletar. Ambele perspective își decontextualizează dramatic obiectul de studiu.

De aceea, am încercat mai întâi să recuperez caracterul istoric al întreprinderii lui Diamant în spațiul românesc. Am apelat pentru aceasta la o „mizanscenă” construită în jurul figurii lui Teodor Diamant și a „cererii” ideologice din epocă. Pe de altă parte, am dorit să reconstitui pe cât posibil relația dintre Fourier, fourierismul ca mișcare și fourierienii români. Astfel, am prezentat pe larg corespondența lui Diamant cu Fourier și referințele sale contextuale.

Cazul lui Diamant ne evocă o problemă-cheie în înțelegerea istorică a raporturilor culturale, a difuziunii ideilor și a structurilor mentale: a exprimat oare această adopție a fourierismului în Principate, cu succesul său inițial, fie și adus astăzi la proporții rezonabile, dar totuși vizibil, o necesitate ideologică „locală” sau totul se datorează acțiunii întreprinzătoare, devotate și gratuite, de prozelitism a lui Teodor Diamant? Apoi, de aici, a avut Diamant o „misiune” societară la Dunărea de Jos? Este oare un caz de sincronizare ideologică?

Pentru a răspunde la această întrebare ar trebui să operăm o discuție extinsă asupra modelului de analiză influență-receptare, ceea ce depășește cadrul de față.

Am făcut-o deja cu altă ocazie⁵⁸. Așadar, nu a interesat aici problema relației dintre mimetism și originalitate. Vedem de altfel că receptarea este foarte activă, chiar prea activă. De fapt, tema principală a celor două texte evocate aici pare a fi relația dintre text și interpretare, dintre credință și real, sau, mai bine spus, o anume viziune asupra realului. Este vorba de fapt de o contradicție sau măcar de o distanță, pe care Diamant o trăiește ca pe o dilemă dramatică.

Vedem că se luptă inițial cu discipolii francezi din grupul *Considérant*, pe care îi consideră *deviatori*. Apoi, cu Bălăceanu. În fapt, însă, el încearcă să răspundă la întrebarea cum poate rămâne credincios (fourierian) și eficace în același timp. Astfel că miza lui Diamant în raport cu Fourier nu mai este neapărat difuzarea fourierismului în Principate, succesul acțiunii sale de prozelitism, ci prezervarea în interiorul ortodoxiei, ca sursă de legitimitate.

În ciuda aparenței misionare sau a unor referințe memoriale tardive, indiferent de succesul sau eșecul prozelitismului său, este improbabil așadar că Diamant să fi urmat un anume scenariu misionar din partea fourierismului francez. Diamant a lucrat în ruptură cu acesta mai curând. El se consideră în misiune, dar acționează ca un discipol solitar. De aici, nevoia suportului lui Fourier. De aici, tensiunea psihologică din cea de-a doua scrisoare către Fourier.

În același timp, structura psihologică a lui Diamant îl face inadapabil în raport cu mediul local. El se angajează în acest proiect într-o manieră mesianică, fără să-și ia nicio distanță față de *proiect*. Se știe că, de exemplu, Victor *Considérant* îndreptase fourierismul către o logică experimentalistă. Aceasta logică impunea punerea în acord a condițiilor locale cu integritatea proiectului, respectiv, a caracterului său demonstrativ și universalist cu caracterul său experimental, evolutiv⁵⁹. Era vorba de o soluție nepolitică la probleme politice, o ideologie slabă, disimulată sub forma unui simplu proiect de civilizare.

În mod ironic, deși în tensiune cu *Considérant*, cum am văzut, Diamant are aceeași percepție. Pentru el, fourierismul nu este o doctrină, o ideologie, ci un *proiect* (o „invenție”, cum spune Zane⁶⁰) sau mai bine spus „o soluție”, dublat de o credință, o mistică seculară structurată pe credința în forța raționamentelor deductive și figura progresului absolut. Prezența sa în spațiul românesc trebuie înțeleasă nu atât ca ecou al unei dezbateri publice sau reflecții sistematice asupra „problemei sociale”, ci mai ales ca parte a acestei iluzii colective, a „soluției”, expresie ea însăși a unui imaginar puțin raționalizat, incapabil să pună în discuție serios o atare ofertă. De fapt, „doctrina societară” era primul proiect structurat, care apărea în câmpul ideilor în Principate.

⁵⁸ Cf. F. Ioncioaia, *op. cit.*, passim.; Anick Osmont, „L’exportation des modèles utopiques au XIXe siècle, La foi expérimentale des disciples”, *Annales de la recherche urbaine*, n° 42, p. 23 sq. et passim.

⁵⁹ Vezi, asupra lui Victor *Considérant*, monografia lui J. Beecher, *Victor Considérant and rise fall of French romantic socialism*, Berkeley, University of Press California, 2001.

⁶⁰ Zane, *op. cit.*, p. 72.

ANEXĂ

Reproduc mai jos textul scrisorii din 3/15 juin 1836 a lui Teodor Diamant către Charles Fourier, aflată în fondul Fourier et Considérant de la Arhivele Naționale din Paris. Chiar dacă documentul nu este complet inedit, așa după cum am văzut mai sus, condițiile în care a fost editat deja la noi face ca acesta să se afle practic în afara circuitului istoriografic. Am păstrat forma „de epocă” a limbii folosite de Diamant. În schimb, a pus între paranteze drepte intervențiile mele, acolo unde erau prescurtări sau erori vizibile de exprimare.

Bukarest, ce 3/15 juin 1836

Très honorable Maître!

Votre lettre du 24 octobre dernier que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire en réponse à celle qui Vous a été remise par Mr. Ghika, je ne l'ai reçue qu'au commencement du mois dernier avec le livre de circonstance que Vous avez eu la bonté de m'envoyer et pour lequel je vous suis très reconnaissant; il a retardé en chemin parce qu'il m'a été envoyé avec quelques effets par le roulage. Je l'ai lu deux fois, j'y ai trouvé de choses excellentes; il est impossible de mieux démontrer la nécessité de faire plutôt l'essai de l'industrie combiné. Si j'étais à Paris je le porterais moi-même au Roi et l'exhorterais de le lire. Ceux qui l'entourent Vous envient, Monsieur, et sont jaloux de l'immense gloire qui Vous attend. Pour l'humanité faites en sorte, Monsieur, que Sa Majesté puisse lire ce /desigur : cette!/ mosaïque, et le nouveau monde, si vous le croyez à propos.

J' ai vu le conseil que Vous me donnez de faire l' essai sur 300 enfans de 3 a 13 ans garçons et filles, vu qu'en opérant sur ces familles on ne pourrait pas donner une bonne démonstration, former un mécanisme bien noué et bien équilibré à moins de 140 familles, soit 700 p./ersonnes/ de toute âge en assortiment. Je suivrai Monsieur Votre conseil à la lettre parce que je crois aussi que c'est la voix (sic!) /probabil: voie!/ la plus économique. On pourrait prendre en pension la plupart des enfans si cet espèce d'école polytechnique s'organise près de Bukarest.

Le terrain du propriétaire dont je vous avais parlé dans ma précédente lettre n'est pas convenable p/our/ un essai sur des enfans, il est trop loin de la capitale, et les parents ne laisseraient pas leurs enfans, s'éloigner de prêt /probabil : près/ d'eux pour cas de maladie ou pour d'autres raisons. Je lui ai parlé du conseil que vous nous donnez et je lui ai dit d'avancer deux mille ducats pour louer un grand et beau jardin qui soit près de Bukarest, avec maison, terrain suffisant etc. et pour faire les préparatifs nécessaires pour un essai sur des enfans. Et il m'a répondu en définitif qu'il ne veut opérer que sur son terrain, pour que l'honneur de fondateur reste à lui seul. /Spațiu gol, probabil: Quant/ lui ayant observé qu'il n'a pas les fonds nécessaires, il m'a dit qu'il les trouverait. Il me dit la même chose depuis plus d'un an. Il a de dettes et point de crédit. Il passe dans la pays p/our/ un jacobin, et il a une très mauvaise réputation. Pour ne pas discréditer Votre système d'industrie combinée et pacifique et p/our/ ne pas perdre de temps vu qu'il n'a pas d'argent, je lui ai dit de suivre votre conseil ou de ne plus compter sur ma coopération. Voyant ma résolution, il m'a dit que je voudrais lui faire perdre d'honneur de devenir fondateur de 1er Phalanstère. Il a une ambition aveugle et quoiqu'il ne peut /rien faire seul sur son terrain, il ne veut pas non plus faire avec d'autres et ailleurs. Il ne pense qu'a sa gloire et point à faire sortir l'humanité de la misère où elle se trouve. Il se propose d'aller à Paris p/our/ vous voir et vous engager de venir en Valachie. Il dit qu'il veut vous confier toute sa fortune. Je crois, Monsieur, devoir vous écrire que vous ne devez point ajouter fois

à sa parole, pas même à sa signature. D'ailleurs sa fortune est très médiocre, il est criblé de dettes, il a une quantité de procès, il n'a point de crédit, il passe dans le pays p/our/ un fou et un fourbe, je suis content de l'avoir connu avant de m'être engagé plus loin dans entreprise avec lui. Il se nomme Emmanuel Balatziano. Il a été souslieutenant dans la milice et il en est chassé.

Je vous suis infiniment reconnaissant du conseil que vous me donnez p/our/ faire l'essai avec ces enfants. J'espère y arriver promptement et quand tout sera prêt, je vous en avertirai, et j'espère qu'en vous envoyant les frais du voyage vous avez la bonté de venir en Valachie pour diriger l'essai.

Je vous prie, Monsieur, de m'écrire par la poste si vous y consentez. Je vous prie également de m'écrire si l'on pourrait faire une bonne démonstration avec 140 de familles d'esclaves car nous en avons ici beaucoup. Je vous prie de m'écrire aussi si vous avez parlé sur cet sujet avec un boyard riche de Valachie nommé Barbou Stirbei qui se trouve à Paris depuis un an et que j'ai engagé beaucoup lorsqu'il était ici de faire Votre connaissance. C'est un boyard des plus instruits de la Valachie. Il a été ministre de l'instruction publique, il est propriétaire d'une dizaine de terres et de trois à 400 familles d'esclaves. Il a goûté votre système mais comme il se proposait d'aller à Paris il n'a pas voulu rien entreprendre avant de parler avec Vous de cette affaire. Je vous prie de m'avertir par la poste si vous en avez parlé.

Je vous aurais écrit encore, Monsieur, sur quelques autres sujet(s), mais cette lettre vous sera remise par Mr. Eugène Predesko, jeune compatriote et parent qui vient à Paris p/our/ achever ses études. J'ai l'honneur de vous le recommander p/our/ un jeune homme de cœur.

Je suis avec respect et reconnaissance Votre très humble et très dévoué ami,
 Théodore Diamant
 rue Podou Mogosoï No. 601
 Place Sorbonne
 Hôtel Périgord 14

[Archives Nationales de Paris, Fonds Fourier et V. Considérant, 10 AS 25, dossier no. 3, (Lettres adressée à Fourier par...Théodore Diamant.) Lettres reçues et documents postérieurs à 1830), doc.nr. 2.

Utopisme et contexte historique. Autour d'un échange épistolaire

Résumé

L'aventure de Théodore Diamant et des idées *sociétales* dans les Principautés Danubiennes ont fait l'objet de plusieurs démarches. En dépit de ses mésaventures idéologiques, le fouriérisme roumain apparaît bien documenté historiquement. Néanmoins, ni l'histoire de Diamant, ni l'épisode de Scaieni ne sont pas véritablement intégrés dans l'histoire du mouvement fouriériste. D'autre part, du point de vue strictement documentaire, il y a encore de nombreux aspects en discussion ou voire mal documentés. On connaît peu de choses, par exemple, sur le séjour parisien de Diamant, sur les années suivantes à son arrivée en Valachie ou sur la nature des rapports entre Diamant et son auditoire valaque.

Tout en pesant sur de nouveaux acquis documentaires, cette démarche se propose d'analyser le rôle de Théodore Diamant dans le mouvement fouriériste à travers sa correspondance avec Charles Fourier et ensuite de reconstituer l'horizon de réception du fouriérisme par le monde roumain au XIXe

siècle. Il s'agit donc d'une contribution à l'histoire de la diffusion des idées sociétares ainsi que d'un essai sur la genèse d'une part de l'imaginaire intellectuel roumain.

Il n'est pas difficile d'expliquer cette adhésion au fouriérisme du jeune Diamant. On connaît sa nature enthousiaste et ouverte, son optimisme débordant. On peut y ajouter sa passion pour les sciences et très probablement le sentiment sécuritaire offert par un groupe assez solidaire et par une vision du monde relativement accessible et attirante. Il faut toutefois distinguer entre les idées de Fourier et le mouvement sociétaire: c'est plutôt à Fourier que Diamant offre ses services dévoués.

A-t-il accompli une mission sociétaire dans les Principautés Danubiennes? Son correspondance avec son Maître nous offre bien des éclaircissements sur ce sujet. En même temps, elle nous oblige d'insister davantage sur les rapports entre Diamant et le mouvement sociétaire ainsi que sur ses véritables projets en Valachie.

D'abord, dans une première lettre, on peut remarquer la frénésie de l'apostolat ainsi que le message du bon disciple : le geste de révérence auprès de son *Maître*. On voit bien que sa mission est plutôt auto-instituée, puisque l'obédience manifestée à l'égard de Fourier semble marquer en même temps un acte d'attachement pour le projet sociétaire de Fourier ainsi qu'un acte d'indépendance envers la *secte sociétaire*.

Le ton est bien différent dans la lettre suivante. Il s'agit d'une tension presque insupportable qui émane de cette lettre. Diamant est en pleine crise de nerfs. Dans ce contexte, l'intérêt accordé aux enfants et à la population tzigane, en tant que possibles acteurs de l'expérience sociétaire, semble indiquer un changement de stratégie de sa part. On découvre mieux aussi la nature des relations entre Fourier et Diamant : affective, personnelle, dans laquelle il n'y a presque aucune référence au mouvement sociétaire en général. Il semble d'ailleurs que la mort de Fourier, en 1837, mit fin à toute relation entre Diamant et les cercles fouriéristes.

Pourtant, l'importance essentielle de cette lettre réside dans son apport documentaire concernant les rapports entre Diamant et Balaceano. Elle témoigne du rôle de Diamant dans l'épisode de Scaieni. On sait maintenant qu'il était presque négligeable.

Mais, la rupture de Balaceano était tout de même moins grave par rapport à la perte du prestige qui conduira à son quasi-isolement dans les années qui suivent. C'est vrai qu'après 1836, on peut remarquer un changement important de l'agenda idéologique en Valachie. Les idées humanitaristes, dans le fil des *Lumières*, se trouvent remplacées par des thèmes politiques et identitaires. A la différence d'expérimentalisme fouriériste, rationnel et abstrait, une nouvelle sensibilité collective, politisée, radicale, même subversive, naît dans les années suivantes.

Des mots clé : utopisme, idées sociétares, fouriérisme, correspondance, Valachie.